

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.922.2

Березовська Л.І.

ДОСЛІДЖЕННЯ РИЗИКУ В МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ ТА ТЕХНОЛОГІВ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Березовська Л.І. Дослідження ризику в майбутніх менеджерів та технологів легкої промисловості. У статті проаналізовано прояв ризику в майбутніх менеджерів та технологів легкої промисловості. Визначено, що ризик – невід’ємна складова, ознака підприємництва. Досліджено психологічні характеристики та характерологічні тенденції, що притаманні особам з різним рівнем прояву готовності до ризику. Визначено вплив ризику на психологічні характеристики: потреба у відчуттях, егоїстичність, консерватизм, агресивність, залежність. Виділено фактори у досліджуваних з високим рівнем прояву ризику: «Міжособистісна взаємодія», «Вольові особливості», «Емоційні та комунікативні особливості», «Індивідуальні характеристики».

Ключові слова: ризик, готовність до ризику, майбутні менеджери, майбутні технологи легкої промисловості, психологічні характеристики, фактори.

Березовская Л.И. Исследование риска у будущих менеджеров и технологов легкой промышленности. В статье проанализировано проявление риска у будущих менеджеров и технологов легкой промышленности. Определено, что риск – часть, признак предпринимательства. Исследованы психологические характеристики и характерологические тенденции, присущие личностям с различным уровнем проявления готовности к риску. Определено влияние риска на психологические характеристики: потребность в ощущениях, эгоистичность, консерватизм, агрессивность, зависимость. Выделены факторы у испытуемых с высоким уровнем проявления риска: «Межличностное взаимодействие», «Волевые особенности», «Эмоциональные и коммуникативные особенности», «Индивидуальные характеристики».

Ключевые слова: риск, готовность к риску, будущие менеджеры, будущие технологи легкой промышленности, психологические характеристики, факторы.

Постановка проблеми. Сучасний стан економіки, проблеми із працевлаштуванням випускників загострюють перед студентами питання реалізації свого професійного потенціалу. Нерідко молоді люди приймають рішення про створення власного підприємства. А це передбачає прояв певної готовності до ризику під час організації підприємства та заняття підприємницькою діяльністю. Саме тому в даний час є важливим вивчити прояв ризику як психологічної ознаки підприємництва у майбутніх спеціалістів легкої промисловості та менеджменту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасних психологічних інтерпретаціях ризику, пов’язаних із діючим суб’єктом, виділяють три напрямки.

Перший визначає ризик як ситуативну характеристику дій (діяльності) суб’єкта, що виражають невизначеність результату для діючого суб’єкта і можливість несприятливих наслідків у випадку невдачі. Ризик розглядається як міра очікуваного неблагополуччя, що визначається поєднанням імовірності неуспіху і ступеню збитків (втрат, програшу і т. п.). Психологічно зміст цього напрямку має загальний характер, оскільки йдеться лише про поведінкову активність суб’єкта, його діяльність чи вчинки.

Другий напрям розглядає ризик як ситуацію вибору між альтернативами або можливими варіантами дій і безпосередньо вплітається в контекст прийняття рішень, беручи до уваги рівень домагань суб’єкта, його здібності.

Третій вивчає взаємозв’язок індивідуальної і групової поведінки в ситуаціях ризику і репрезентує соціально-психологічний аспект досліджень ризику [4].

Дослідження ризику у вітчизняній психології носять нечисленний і розрізнений характер. До них відносять роботи, присвячені оцінці ймовірності успішного результату в психології прийняття рішень (Т. В. Корнілова), надситуативної активності при вирішенні завдань у психології мислення (В. А. Петровський) і готовності до ризику в психології праці (А. А. Деркач, Є. Н. Кир’янова).

У зарубіжній психології проблемі ризику присвячено більшу кількість досліджень. Систематизовано поведінкові прояви схильності до ризику в різних галузях життєдіяльності (P. Ulleberg, G. Montserrat), здійснено оцінку ризику та класифікацію стратегій поведінки в екстремальних ситуаціях (D. Holtgrave, E. Weber), вивчаються статеві відмінності у схильності до ризику (B. Pawlowski, S. Gordon). М. Закерман виділив специфічну особистісну характеристику «Схильність до пошуку відчуттів», що має тісний зв’язок з ризиком.

Щодо вивчення ризику у підприємницькій діяльності, то варто зауважити, що ризик є однією із психологічних ознак підприємництва. Ю.Ф. Пачковський [4] вказує, що підприємницький ризик як складова діяльності виникає внаслідок виконання дій суб’єктом, пов’язаних із виробництвом продукції, товарів, послуг, їх реалізацією, товарно-грошовими операціями, комерцією, здійсненням соціально-економічних і науково-технічних проєктів.

Аналізуючи проблему ризику у підприємництві, прийнято говорити про два основні його аспекти: об'єктивність і суб'єктивність. Суб'єктивний підхід ставить у центр уваги поведінку людини, оцінюючи рівень ризику, беручи до уваги дві головні змінні, а саме вірогідність невдачі і величину невдачі.

Поведінка суб'єкта в ситуаціях ризику визначається такою індивідуально-особистісною характеристикою як схильність людини до ризику. У сучасній психології є досить різні погляди на цю характеристику. Так, Ю. Козелецький пов'язував схильність до ризику з можливостями суб'єкта досягти поставленої мети і регулювати свої пізнавальні та поведінкові стратегії. В. Петровський характеризує схильність до ризику як неадаптивну форму поведінки та активності особистості, особливо за умов відсутності розвинених структур діяльності. Т. Корнілова пов'язує схильність до ризику з особливостями мислення суб'єкта і говорить про неї як про особистісний потенціал людини, яка діє в умовах невизначеності.

Значна кількість психологічних досліджень спрямована на пошуки специфічних індивідуально-психологічних рис людини, що зумовлюють її готовність ризикувати. Рисами, що тісно корелюють зі схильністю до ризику, виступають: імпульсивність, незалежність, прагнення до успіху, схильність до лідерства і домінування.

Схильність до ризику покладена в основу теорії створення фірм Р. Кілстрома і Дж. Лаффонта. Враховуючи американські стандарти вони запропонували модель, в якій ті підприємці, що схильні до меншого ризику, намагаються керувати великими підприємствами, а ті, які схильні і здатні ризикувати – малими. Економічний розвиток тут ставиться в залежність від характеру підприємця і його схильності до ризику [4].

Важливим загальним висновком більшості дослідників психології ризику є його характеристика як поведінкової активності, необхідної для досягнення мети у ситуації невизначеності. Як зазначають І. Задорожнюк і А. Зозулюк, за таких обставин на ризик мають змогу впливати чотири групи чинників: тип завдання; ситуативні впливи; особистісні характеристики суб'єкта; характер межіндивідуальних і міжгрупових взаємодій.

У дослідженні А.А. Бунас [1] встановлено, що у виявленні та розвитку схильності індивіда до ризику зростає роль особистісних чинників, зокрема, така риса особистості як пошук нових відчуттів. В осіб схильних до ризику спостерігається екстернальний локус контролю, тобто вони не можуть виявити свою суб'єктність, яка вимагає самостійності та відповідальності в діях.

Отже, аналіз результатів теоретичних досліджень припускають існування стійких особистісних конструктів, що мають вплив та регулюють реалізацію ризику.

Мета статті: проаналізувати прояв ризику в майбутніх менеджерів та технологів легкої промисловості.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Емпіричне дослідження прояву ризику як психологічної ознаки підприємництва ми здійснили за наступними методиками: методика діагностики готовності до ризику (Г. Шуберта) [5], методика діагностики потреби у пошуку відчуттів М. Цукермана [2], 16-факторний особистісний опитувальник Р. Б. Кеттела [2], визначення характерологічних тенденцій Т. Лірі [5]. Кількісно-якісну обробку даних здійснено з використанням методів математичної статистики: порівняння незалежних вибірок U-критерій Манна-Уїтні, кореляційного аналізу r-Пірсона, факторного аналізу [3].

В опитуванні взяли участь 38 студентів напряму підготовки «Менеджмент» та 40 студентів напряму підготовки «Технологія виробів легкої промисловості» Мукачівського державного університету.

З метою вивчення прояву ризику як психологічної ознаки підприємництва у студентів напряму підготовки «Менеджмент» та студентів напряму підготовки «Технологія виробів легкої промисловості» порівнюємо його прояв за методикою діагностики готовності до ризику (Г. Шуберта). У майбутніх технологів легкої промисловості визначено два рівні прояву готовності до ризику: високий та середній. Так, 20 % досліджуваних проявляють високий рівень схильності до ризику, їхню поведінку можна назвати ризикованою. У 80 % опитаних – середній рівень прояву готовності до ризику, вони проявляють обережність, готові до ризику, але вагаються між вибором – ризикувати чи не ризикувати під час прийняття рішення (табл. 1).

Таблиця 1

Прояв готовності до ризику

Рівні готовності до ризику	Напряму підготовки «Технологія виробів легкої промисловості»				Напряму підготовки «Менеджмент»			
	К-ть осіб	%	X	SD	К-ть осіб	%	X	SD
Високий	8	20	16,50	1,0	6	16	20,00	0,0
Середній	32	80	3,31	7,48	26	68	-1,38	7,40
Низький	0	0	0	0	6	16	-20,00	4,50

У групі майбутніх менеджерів визначено всі три рівні прояву готовності до ризику: високий, середній та низький. Так, 16 % досліджуваних проявляють високий рівень схильності до ризику. У 68 % опитаних середній рівень прояву даної характеристики, вони проявляють обережність, готові до ризику, але вагаються

між вибором – ризикувати чи не ризикувати під час прийняття рішення. Та в 16 % досліджуваних проявляється низький рівень, вони є занадто обережними, не готовими до ризикових дій.

Таким чином, студенти напряму підготовки «Технологія виробів легкої промисловості» проявляють вищий рівень готовності до ризику, ніж студенти напряму підготовки «Менеджмент». Очевидно майбутні технологи легкої промисловості у своїй діяльності більше готові до прояву ризику під час майбутньої діяльності, до того ступеню ризику, який вони будуть проявляти під час організації роботи, своєї справи, свого підприємства.

Готовність до ризику тісно пов'язана з такою характеристикою особистості, як потреба у відчуттях. За методикою діагностики потреби у пошуку відчуттів М. Цукермана ми виділили серед опитаних майбутніх технологів легкої промисловості три групи: з високим, середнім та низьким рівнем зазначених потреб, а серед майбутніх менеджерів дві групи з проявами середнього та низького рівнів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Прояв потреби у відчуттях

Рівні потреби у відчуттях	Напряму підготовки «Технологія виробів легкої промисловості»				Напряму підготовки «Менеджмент»			
	К-сть осіб	%	X	SD	К-сть осіб	%	X	SD
Високий	16	40	10,75	0,50	0	0	0	0
Середній	20	50	9,06	3,07	32	84	7,15	2,27
Низький	4	10	0	0	6	16	5,33	2,08

40 % досліджених нами майбутніх технологів легкої промисловості мають високий рівень потреб у відчуттях, у них проявляється потяг до нових вражень, що може провокувати на участь у ризикованих авантюрах та заходах. У 50 % студентів – середній рівень потреб у відчуттях, вони вміють контролювати потреби, помірні у їх задоволенні, тобто, з одного боку – вони відкриті до нового досвіду, з іншого боку – стримані і розсудливі у необхідні моменти життя. У 10 % – низький рівень потреб у відчуттях, вони передбачливі та обережні, що заважає отримання нових вражень (та інформації) від життя, надають перевагу стабільності та впорядкованості перед невідомим та неочікуваним у житті.

Хоч у групі студентів напряму підготовки «Менеджмент» і не виявлено високого рівня потреби у відчуттях, однак у 84 % досліджуваних визначено середній рівень потреб у відчуттях, що свідчить про вміння контролювати потреби, про помірність у їх задоволенні. Та у 16 % – низький рівень потреб у відчуттях.

Отже, у майбутніх технологів легкої промисловості переважає високий та середній рівні прояву потреби у відчуттях, у майбутніх менеджерів переважає середній рівень прояву. Це вказує на вищий рівень потреби у відчуттях у студентів напряму підготовки «Технологія виробів легкої промисловості». Очевидно, їхня майбутня діяльність пов'язана з проявами емоцій в процесі здійснення професійної діяльності, а також майбутні технологи потребують переживання більш широкою гами різних відчуттів, що дає їм естетичне задоволення від організованої та виконаної роботи.

Оскільки готовність до ризику пов'язана з різними індивідуально-психологічними характеристиками, що допомагають в організації та здійсненні підприємницької діяльності, то доцільними видається їх аналіз. За 16-факторним особистісним опитувальником Р. Б. Кеттела та за методикою визначення характерологічних тенденцій Т. Лірі ми визначили інтелектуальні, емоційно-вольові особливості, комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії особистості та характерологічні тенденції особистості у студентів з різним рівнем прояву готовності до ризику.

Майбутнім технологам легкої промисловості та менеджерам з високим рівнем готовності до ризику притаманні наступні психологічні характеристики (за 16-факторним особистісним опитувальником Р. Б. Кеттела): за блоком інтелектуальні особливості середнього рівня показники середніх значень фактором В; за блоком емоційно-вольові особливості високого рівня показники за фактором О, середнього рівня прояву за факторами І, G та Q₄; за блоком комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії високого рівня показники за факторами L та N, середнього рівня за факторами Q₂, А (табл. 3).

Тобто у студентів з високим рівнем прояву готовності до ризику проявляються такі характеристики, як середній рівень прояву кмітливості, достатнє вміння аналізувати ситуацію, не особлива здатність до осмислених висновків, легковажність, ненадійність, непостійність, твердість, реалізм, суворість, неспокійність, упертість, безстрашність, млявість, недостатня мотивація, незалежність у поглядах, налаштованість на прийняття самостійних рішень, незалежність, довірливість, холодність, дипломатичність, простота, відсутність самоаналізу.

Особам з низьким рівнем готовності до ризику притаманні такі психологічні характеристики: за блоком інтелектуальні особливості високого рівня показники середніх значень за фактором В; за блоком емоційно-вольові особливості середнього рівня показники за факторами G, І, О та Q₄; за блоком комунікативні властивості і особливості міжособистісної взаємодії високого рівня показники за фактором L, середнього рівня за факторами А, N, Q₂ (див. табл. 3).

Вираженість психологічних характеристик у групах з різним рівнем ризикованої поведінки

Шкали	Середні значення, (стени)			
	високий рівень		низький рівень	
	X	SD	X	SD
A	5,25	1,58	4,60	3,29
B	6,50	4,41	7,60	1,34
C	3,00	1,60	4,00	1,00
E	7,38	1,77	5,40	0,55
F	6,50	1,41	6,60	2,519
G	4,63	1,51	6,00	1,87
H	3,63	1,92	3,40	2,19
I**	5,50	1,51	7,20	0,84
L	9,00	1,20	9,60	0,55
M	6,00	1,41	5,80	0,45
N	7,25	1,49	6,80	2,86
O**	7,25	0,71	4,60	2,41
Q ₁	3,13	2,03	3,60	2,41
Q ₂	5,75	2,55	5,80	2,05
Q ₃	5,75	1,75	4,60	1,34
Q ₄	4,63	1,92	6,00	2,45

Примітка. Рівні відмінності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

Тобто у студентів з низьким рівнем прояву готовності до ризику проявляються такі характеристики, як деякі труднощі у навчанні, недостатнє вміння аналізувати ситуацію, недостатня витримка, рішучості, відповідальності, недостатня терплячість, деяка залежність від інших, прояви тривожності, невпевненості, репресивності, частий вплив настроїв, деяка збудженість, схвильованість, нетерплячість, ревнивість, замкнутість, твердість, зайва зарозумілість, незалежність, деяка уважність до людей та привітність, самоконтроль, деяке честолюбство, невпевненість у собі, часом проявляється незалежність у поглядах. На основі використання методу порівняння незалежних вибірок U-критерію Манна-Уїтні визначено відмінності між показниками групи з різними проявами готовності до ризику за фактором I ($r=0,008$) та фактором O ($r=0,003$).

Отже, студенти з високим рівнем прояву готовності до ризику виявляють такі психологічні характеристики, як середній рівень прояву інтелекту, схильність до тривожності, чуттєвість, низька нормативність поведінки, високий рівень внутрішньої напруженості, підозрілість, прямолінійність, нонконформізм та відкритість, а з низьким рівнем прояву готовності до ризику – високий рівень інтелекту, середній рівень нормативності поведінки, тривожність, середній рівень прояву внутрішньої напруженості, підозрілість, замкнутість, твердість.

Студентам з високим рівнем готовності до ризику притаманні наступні характерологічні тенденції: деспотичність (I октант), самозакоханість (II октант), непримиренність (III октант), негативізм (IV октант) та безкорисливість (VIII октант). В той же час студентам з низьким рівнем прояву готовності до ризику притаманні наступні характерологічні тенденції владність (I октант.), впевненість у собі (II октант), вимогливість (III октант), скептицизм (IV октант), та жертвовність (VIII октант). На основі використання методу порівняння незалежних вибірок U-критерію Манна-Уїтні визначено відмінності між показниками груп з різними рівнями проявів готовності до ризику за I октантом ($r=0,01$), II октантом ($r=0,006$), III октантом ($r=0,019$), IV октантом ($r=0,017$), VII октантом ($r=0,032$) (табл. 4).

Отже, студентам з високим рівнем готовності до ризику притаманні такі психологічні особливості як деспотичність, самозакоханість, непримиренність, негативізм та безкорисливість, студентам з низьким рівнем прояву готовності до ризику притаманні владність, впевненість у собі, вимогливість, скептицизм та жертвовність.

Таблиця 4

Вираженість характерологічних тенденцій у групах з різним рівнем ризикованої поведінки

Октанти	Середні значення, (бали)			
	високий рівень		низький рівень	
	X	SD	X	SD
I (авторитарний)**	7,38	2,33	9,00	1,22
II (егоїстичний)**	8,38	1,92	4,00	0,00
III (агресивний)*	7,75	2,25	4,40	1,52
IV (підозрілий)*	9,25	2,12	4,40	2,51
V (підлеглий)	7,88	2,53	7,80	1,64
VI (залежний)	7,50	2,78	6,20	0,84
VII (дружелюбний)	7,63	2,20	7,80	1,10
VIII (альтруїстичний)*	7,25	2,43	11,00	1,22

Примітка. Рівні відмінності: * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$

З метою вивчення взаємовпливу ризику та психологічних характеристик особистості, що допоможуть майбутнім технологам легкої промисловості та менеджерам в організації та здійсненні підприємницької діяльності ми застосували кореляційний аналіз з використанням коефіцієнту кореляції r-Пірсона (табл. 5).

Таблиця 5

Матриця кореляцій

Змінні	готовність до ризику	потреба у відчуттях	II октант	III октант	VI октант	VIII октант	фактор Q ₁
готовність до ризику	-	0,319*	0,424*	0,370*	0,280	-0,173	-0,130
потреба у відчуттях	0,319*	-	0,494**	0,346*	0,324*	-0,470*	0,377*
II октант	0,424*	0,494**	-	0,646*	0,305	-0,135	0,323*
III октант	0,370*	0,346*	0,646*	-	0,506**	-0,024	0,298
VI октант	0,280	0,324*	0,305	0,506**	-	-0,032	0,079
VIII октант	-0,173	-0,470*	-0,135	-0,024	-0,032	-	-0,051
фактор Q ₁	-0,130	0,377*	0,323*	0,298	0,079	-0,051	-

Примітка. Рівні достовірності * – $p \leq 0,05$, ** – $p \leq 0,01$.

Нами визначено на рівні значущості 0,01 кореляційні зв'язки готовності до ризику, потреби у відчуттях, особистісних особливостей, характерологічних тенденцій. Так, помірні прямі кореляційні зв'язки спостерігаються між готовністю до ризику та II октантом (егоїстичність), III октантом (агресивність), потребою у відчуттях. У досліджуваних з підвищенням рівня готовності ризикувати проявляється збільшення прояву незалежності, діловитості, аж навіть до крайніх проявів – егоїстичності та черствості, а також інтенсивніше дратівливість, критичність, нетерпимість до помилок партнера, аж до проявів насмішкватості та в'їдливості. Отже, готовність до ризику залежить від таких психологічних характеристик особистості, як потреба у відчуттях, егоїстичність та агресивність.

З огляду на те, що ризикована поведінка проявляється в осіб через таку характеристику особистості як потребу у відчуттях, то також видається доцільним проаналізувати кореляційні зв'язки потреби у відчуттях та психологічних характеристик особистості. Помірні прямі кореляційні взаємозв'язки є між потребою у відчуттях та II октантом (егоїстичність), фактором Q₁ (радикалізм – консерватизм), III октантом (агресивність) та VI октантом (залежність), тобто зі збільшенням потреби у відчуттях підвищується рівень прояву егоїстичності, консерватизму, агресивності, залежності. Щодо помірною зворотного кореляційного зв'язку, то його визначено між потребою у відчуттях та VIII октантом (альтруїзм) ($r = -0,470$), тобто з підвищенням потреби у відчуттях знижується альтруїзм. У опитаних з підвищенням рівня потреби у відчуттях проявляється збільшення прояву незалежності, діловитості, інтенсивніше дратівливість, критичність, нетерпимість до помилок партнера, в той же час збільшується повага до інших, вдячність, очевидно до тих, хто проявляє до них повагу та вдячність, а також знижується прагнення піклуватися про близьких та терпимість до недоліків і вміння пробачати.

Таким чином, встановлені кореляційні зв'язки свідчать про вплив ризикованої поведінки на такі психологічні характеристики, як потребу у відчуттях, егоїстичність, консерватизм, агресивність, залежність, які у свою чергу впливають на ризиковану поведінку.

Для розуміння ступеню змістовності, спорідненості отриманих показників було проведено факторний аналіз, який було здійснено за допомогою статистичної програми SPSS 17.0 з використанням відомого ряду статистичних критеріїв: виділення головних факторів [3]. Отриманий розподіл факторів нами було проінтерпретовано наступним чином.

Фактор I «Міжособистісна взаємодія» (25,3 % дисперсії), в який ввійшли наступні показники: фактори F, H, A, N, L, O, E, Q₂, Q₄, III, IV октанти. Цей фактор включає такі характеристики, як безтурботність, сміливість, відкритість, агресивність, нонконформізм, внутрішня напруженість, дипломатичність, довірливість, незалежність, самовпевненість.

Фактор II «Вольові особливості» (24,3 % дисперсії), до якого належать такі шкали: готовність до ризику, фактори B, E, N, C, H, G, Q₂, Q₃, октанти II, V, VIII. Цей фактор включає готовність до ризику, нонконформізм, самовпевненість, дипломатичність, емоційна стабільність, поступливість, сміливість, нормативність, самовпевненість, безкорисливість, самоконтроль, розвинуте мислення.

Фактор III «Емоційні та комунікативні особливості» (19,4 % дисперсії) характерний наступними перемінними: фактори M, O, I, G, C, октанти I, V, VI, VII. До цього фактора належать: мрійливість, схильність до почуття провини, чуттєвість, нормативність поведінки, залежність, емоційна нестійкість, поступливість, несамостійність, доміантність.

Фактор IV «Індивідуальні характеристики» (18,5 % дисперсії), до якого належать наступні шкали: октанти I, II, III, VII, потреба у відчуттях, фактори F, Q₁, Q₄. До такого фактора належать такі показники як авторитарність, егоїстичність, агресивність, дружельюбність, потреба у відчуттях, консерватизм, розслабленість, безтурботність. Отриманий розподіл факторів представлено в табл. 6.

Таблиця 6

Фактори ризикованої поведінки

	Фактори			
	I	II	III	IV
Готовність до ризику	-,734	-,134	,186	,284
Потреба у відчуттях	,233	,577	-,232	-,688
I (авторитарний)	,059	-,804	,450	,299
II (егоїстичний)	,182	-,480	-,178	,606
III (агресивний)	,667	-,142	,506	,506
IV (підозрілий)	-,610	-,278	-,521	-,480
V (підлеглий)	,255	-,829	-,301	-,155
VI (залежний)	,301	-,580	,315	-,675
VII (дружелюбний)	,192	-,658	,516	,282
VIII (альтруїстичний)	-,508	,446	,691	-,002
A	,395	,604	,523	,333
B	-,566	-,224	,753	-,084
C	,733	-,633	-,004	-,136
E	,122	-,232	-,828	-,264
F	,629	,637	,267	-,205
G	,235	,214	-,433	,687
H	,940	,283	-,038	,035
I	-,607	,385	-,134	,486
L	-,862	-,101	-,236	-,238
M	-,177	,679	-,571	,318
N	,795	-,094	-,156	,202
O	-,696	,187	-,557	,366
Q ₁	,548	,735	,148	-,158
Q ₂	,714	-,072	-,600	,315
Q ₃	-,657	,351	,534	-,010
Q ₄	,677	,484	,172	-,323

Отже, у майбутніх менеджерів та технологів легкої промисловості з високим рівнем ризикованої поведінки виділено 4 фактори, що впливають на неї: «Міжособистісна взаємодія», «Вольові особливості», «Емоційні та комунікативні особливості», «Індивідуальні характеристики».

Висновки. Аналіз прояву ризику у майбутніх менеджерів та технологів легкої промисловості дозволяє зробити наступні висновки.

Ризик – невід’ємна складова підприємництва, є її найголовнішою ознакою. Психологічні дослідження ризику – вивчення індивідуально-психологічних, особистісних рис, що мають регулятивний вплив на поведінку суб’єкта в різних за складністю ситуаціях ризику. Підприємницький ризик – це особливий тип ризику, в основу якого закладена взаємодія об’єктивних та суб’єктивних факторів. Значна кількість психологічних досліджень спрямована на пошуки специфічних індивідуально-психологічних рис людини, що зумовлюють її готовність ризикувати.

Майбутнім менеджерам та технологам легкої промисловості з високим рівнем прояву готовності до ризику притаманні такі психологічні характеристики та характерологічні тенденції, як середній рівень прояву інтелекту, схильність до тривожності, чуттєвість, низька нормативність поведінки, високий рівень внутрішньої напруженості, підозрливість, прямолінійність, неконформізм, відкритість, деспотичність, самозакоханість, непримиренність, негативізм, безкорисливість, а з низьким рівнем прояву готовності до ризику – високий рівень інтелекту, середній рівень нормативності поведінки, тривожність, середній рівень прояву внутрішньої напруженості, підозрливість, замкнутість, твердість, владність, впевненість у собі, вимогливість, скептицизм та жертвність.

Кореляційні зв’язки свідчать про вплив ризику на такі психологічні характеристики, як потребу у відчуттях, егоїстичність, консерватизм, агресивність, залежність, які у свою чергу впливають на прояв ризику.

У досліджуваних з високим рівнем прояву ризику виділено 4 фактори, що визначають його особливості: «Міжособистісна взаємодія», «Вольові особливості», «Емоційні та комунікативні особливості» «Індивідуальні характеристики».

Здійснене дослідження відкриває **перспективи подальших досліджень** проблеми ризику та психологічних характеристик у процесі здійснення професійної діяльності.

Список використаних джерел

1. Бунас А.А. Схильність до ризику в системі особистісних детермінант / А.А. Бунас. Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – К., 2012. – Т. XIV. – Ч. 6. – С. 51–59.
2. Елисеєв О.П. Практикум по психологии личности / О.П. Елисеєв – СПб., 2000. – 560 с.
3. Наследов А.Д. Математические методы психологического исследования. Анализ и интерпретация данных : учеб. пособие. – [3-е изд., стереотип.] / А.Д. Наследов. – СПб. : Речь, 2008. – 392 с.
4. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навч. посібник. – [3-є вид.] / Ю.Ф. Пачковський. – К. : Каравела, 2012. – 416 с.
5. Пашукова Т.І. Практикум із загальної психології / Т.І. Пашукова, А.І. Допіра, Г.В. Дьяконов / за ред. Т.І. Пашукової. – [2-ге вид., стер.]. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2006. – 203 с.

Spisok vikoristanih dzherel

1. Bunas A.A. Shil'nist' do riziku v sistemі osobistisnih determinant / A.A. Bunas. Problemi zagal'nooji ta pedagogichnoji psihologii : zb. nauk. pr. Institutu psihologii imeni G.S. Kostjuka NAPN Ukrajinі. – К., 2012. – Т. XIV. – Ч. 6. – С. 51–59.
2. Eliseev O.P. Praktikum po psihologii lichnosti / O.P. Eliseev – SPb., 2000. – 560 s.
3. Nasledov A.D. Matematicheskie metody psihologicheskogo issledovanija. Analiz i interpretacija dannjah : ucheb. posobie. – [3-е изд., стереотип.] / A.D. Nasledov. – SPb. : Rech', 2008. – 392 s.
4. Pachkovs'kij Ju.F. Psihologija pidpriemnictva : navch. posibnik. – [3-е вид.] / Ju.F. Pachkovs'kij. – К. : Karavela, 2012. – 416 s.
5. Pashukova T.I. Praktikum iz zagal'noji psihologii / T.I. Pashukova, A.I. Dopira, G.V. D'jakonov / za red. T.I. Pashukovoji. – [2-ge vid., ster.]. – К. : T-vo «Znannja», KOO, 2006. – 203 s.

Berezovska, L.I. Investigation into risks faced by future managers and light industry technologists. Presence of risks and risking is an integral part and a characteristic of business. Psychologists' research into risk is the study of individual psychological traits that have regulatory effects on the behavior of the individual in different situations of risk-taking. Entrepreneurial risk taking is a special type of businessmen's behaviors based on the interactions of objective and subjective factors. A large number of psychological studies aimed at finding specific psychological features of the person that caused their willingness to take risks.

The author analyzes the willingness to take risks manifested by future managers and light industry technologists. Individuals with high levels of willingness to take risks were found to have the average levels of intelligence, low normative behaviors, high levels of internal tension, were inclined to anxiety, were highly sensitive, suspicious, straightforward, non-conformal, open, despotic, narcissistic, uncompromising, negativistic, and unselfish. Low willingness to take risks associated with high levels of intelligence, average normative behaviors, anxiety, average levels of inner tension, suspicion, isolation, rigidity, authoritative, self-confidence, rigor, skepticism and self-sacrifice.

It was found that the risk affects the individual's need for feelings as well as the attributes such as selfishness, conservatism, aggressiveness, addiction, which in turn affect the manifestations of the risk. The respondents with high risk-taking willingness had four factors that determined its features: interpersonal interaction, volitional features, emotional and communicative features and individual characteristics.

Keywords: risk, willingness to risk, future managers, future light industry technologists, psychological characteristics, factors.

Відомості про автора

Березовська Лариса Іванівна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Мукачівського державного університету, Закарпатська обл., м. Мукачево, Україна.

Berezovska, Larisa Ivanivna, PhD, associate professor, department of Psychology, Mukachevo State University, Mukachevo, Ukraine.

E-mail: berezlarisa_@mail.ru